

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ В СИСТЕМІ КОНТРОЛІНГУ

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE ECONOMIC SECURITY OF MODERN ENTERPRISES IN THE CONTROL SYSTEM

У статті здійснено ґрунтовний аналіз методик оцінювання економічної безпеки підприємства та відокремлені недоліки і перепони до їх практичного застосування. З огляду на умови, в яких функціонують сучасні підприємства сформовано авторську методику оцінювання економічної безпеки підприємства, яка спрямована на визначення стану економічної безпеки і характеризується простотою та доступністю розрахунків, відсутністю суб'єктивізму отриманих результатів, можливістю порівняння різномісних оцінок та визначення стану безпеки за умов обмеженого доступу до інформаційної бази підприємств. Розроблений метод оцінювання економічної безпеки підприємства базується на узагальненні ресурсно-функціонального підходу, фінансового, індикаторного та ситуаційно-об'єктного. В основі розробленого методу є відповідність встановленим межах, що є складовою системи контролю, а саме оцінювання, моніторинг, контроль та прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, стан безпеки, загрози, методичний підхід, контролінг.

The huge analysis of methods for assessing the economic security of an enterprise is made and the shortcomings and obstacles to their practical application are separated. It has been determined that the following approaches are the most well-known: the resource-functional approach (assessment of the level of economic security of an enterprise is carried out on the basis of an assessment of the state of use of corporate resources according to special criteria); financial (the criterion of economic security is profit in absolute (volume of profit) and relative (quality of profit, profitability) terms); indicator (threshold) (assessment of economic security is established based on the results of comparing the actual performance indicators of the enterprise with indicators); program-target (comparison of the actual performance indicators of the enterprise with the defined activity benchmarks); situational-objective (assessment of the level of economic security of an enterprise based on an analysis of the situation that has developed in the interaction of the enterprise with external entities); systemic (study of all elements of the system in their interrelationship for identification of shortcomings). Given the conditions in which modern enterprises operate, an author's methodology for assessing the economic security of an enterprise has been developed, which must take into account significant changes in the external environment and is aimed at determining the state of economic security and is characterized by simplicity and accessibility of calculations, the absence of subjectivity of the results obtained, the ability to compare different-term assessments and determination the state of security under conditions of limited access to the information base of enterprises. According to the developed methodology, three states of the enterprise are distinguished in the context of economic security: the state of security, critical security and danger. At the same time, we note that in the conditions of a full-scale invasion of Russia, the state of economic security and critical security can be considered only under the conditions of the physical security of the enterprise. The developed method for assessing the economic security of an enterprise is based on the generalization of the resource-functional approach, financial, indicator and situational-objective. The basis of the developed method is compliance with the established limits, which is a component of the controlling system, namely assessment, monitoring, control of the obtained values and making management decisions.

Key words: economic security of the enterprise, security status, threats, methodological approach, controlling.

УДК 334.716:351:863

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.17-13>

Карачина Н.П.¹

д.е.н., професор,
Вінницький національний технічний
університет

Скаковський В.В.²

аспірант кафедри менеджменту,
маркетингу та економіки,
Вінницький національний технічний
університет

Штанько О.С.³

к.е.н., доцент кафедри менеджменту,
маркетингу та економіки,
Вінницький національний технічний
університет

Karachyna Natalia

Vinnitsia National Technical University

Skakovsky Vyacheslav

Vinnitsia National Technical University

Shtanko Oleksandr

Vinnitsia National Technical University

Постановка проблеми. Посилення зовнішньої нестабільності, зростання невизначеності та довготривала війна надають особливого значення проблематиці забезпечення економічної безпеки підприємств. Теоретико-методичний базис економічної безпеки розроблений за умов відносної стабільності світу не спроможний співіснувати з новими непередбачуваними глобальними викликами, особливо зважаючи на функціонування національної економічної системи України в умовах воєнного стану. Трансформація викликів і загроз у воєнний період вимагає зміни методичних підходів до оцінювання та забезпечення економічної безпеки підприємств у напрямі своєчасного

реагування на нові, швидко змінювані загрози. Тому питання моніторингу детермінант та чинників економічної безпеки підприємств та розробка нових методів мінімізації загроз набуває особливої актуальності та закладає основу безпечного розвитку підприємств в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Значний внесок у розроблення теоретичних та методичних основ до оцінювання економічної безпеки підприємства зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці: П.Т. Колісніченко [1]; Г.В. Кошельок, І.П. Малікова [2]; Ю.І. Кіржецький, М.С. Кіржецька [3]; О.В. Мороз, Н.П. Карачина, А.А. Шиян [4]; Ю.О. Огренич, В.О. Діброва [5]; І.М. Дашко,

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8316-2835>

² ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5129-8328>

³ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5575-1616>

С.М. Стефаник [6]; О.А. Маслій, Р.М. Галушка [7]; Н.І. Гавловська, С.А. Матюх, Л.С. Любохинець [8]; Ж. Шило [9]. Проте проведений аналіз існуючих методик оцінювання економічної безпеки підприємства, які пропонуються зазначеними авторами, засвідчив про існування певних недоліків та перепон для їх практичного застосування, оскільки спостерігається прямий вплив суб'єктивізму на кінцевий результат рівня економічної безпеки, складність використання за рахунок невизначеності інформаційної бази і/або необґрунтованої перенасиченості математичного апарату.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття існуючих методик оцінювання економічної безпеки підприємства та розробка методики оцінювання економічної безпеки підприємств, які розвиваються в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насьогодні відсутній єдиний науково-обґрунтований підхід і методика оцінювання економічної безпеки підприємства, що обумовлено невизначеністю критеріїв та методичної бази розрахунку її індикаторів. Виходячи з цього як критерій оцінки економічної безпеки підприємства пропонуються різні індикатори з граничними значеннями запозичені зі світового досвіду і встановлені науковцями інтегральні показники та сукупні критерії.

Загалом відомі такі підходи як:

- ресурсно-функціональний підхід (оцінка рівня економічної безпеки підприємства здійснюється на основі оцінки стану використання корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями) [2; 3; 4; 6];

- фінансовий (критерієм економічної безпеки є прибуток в абсолютному (обсяг прибутку) та відносному (якість прибутку, прибутковість) вираженні) [1; 5; 7];

- індикаторний (пороговий) (оцінка економічної безпеки встановлюється за результатами порівняння фактичних показників діяльності підприємства із індикаторами) [8];

- програмно-цільовий (порівняння фактичних показників діяльності підприємства з визначеними орієнтирами діяльності) [9];

- ситуаційно-об'єктний (оцінка рівня економічної безпеки підприємства на основі аналізу ситуації, що склалася у взаємодії підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища) [7; 9];

- системний (дослідження всіх елементів системи у їх взаємозв'язку для визначення недоліків) [4; 6].

Доцільно зазначити, що найбільш розповсюдженими є такі методи як: ресурсно-функціональний, фінансовий та індикаторний. Ресурсно-функціональний підхід як найбільш поширений серед науковців, є достатньо всеосяжним, адже охоплює усі функціональні сфери діяльності підприємства. Його перевагою є намагання оцінити

стан ресурсів підприємства, здатних протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам в синтезі. Проте методика оцінки стану ресурсів ототожнюється із методикою оцінки ефективності використання ресурсів, що є відображенням неправильної, на наш погляд, позиції авторів відносно синонімічності економічної безпеки та ефективності. Водночас при визначенні сукупного критерію питома вага кожної функціональної складової визначається на основі думки експертів, що свідчить про значний суб'єктивний вплив на рівень економічної безпеки. Подальші варіації даного підходу спрямовані на вирішення дискусійних питань щодо спектру функціональних складових економічної безпеки підприємства, переліку оціночних критеріїв складових економічної безпеки, методики визначення вагомості складових у загальному інтегральному показнику. Відносно переліку оціночних критеріїв складових економічної безпеки, то кожен прихильник ресурсно-функціонального підходу пропонує власну концепцію щодо кількості, сутності та аналітичної формули показників, що обумовлено суб'єктивною позицією або специфікою досліджуваної галузі. Поряд із цим, незважаючи на переважачу більшість науковців, які віддають перевагу експертному методу при визначенні вагомості окремих функціональних складових, деякі автори модифікують методику визначення вагомості складових у загальному інтегральному показнику [4, с. 132]. Очевидно проведений аналіз наявних варіацій ресурсно-функціонального підходу переконує у відсутності об'єднуючих позицій науковців та формуванні взаємозамінних методик оцінки економічної безпеки, хоча натомість доцільно було б сконцентрувати увагу на доповнюючих та уточнюючих елементах. Це сприяло б інтегруванню наукових розробок у формування єдиної методики оцінки економічної безпеки за ресурсно-функціональним підходом.

Фінансовий підхід, представлений в роботах І.М. Дашко та С.М. Стефаник, показує доцільність оцінки економічної безпеки підприємства за кінцевим фінансовим результатом: обсягом та якістю прибутку або прибутковістю [6]. Вважаємо, що запропонований підхід відображає ототожнення сутності економічної безпеки із ефективністю, прибутковістю, ефективним розвитком, що суперечить позиції автора.

Індикаторний підхід до оцінки рівня економічної безпеки, який полягає у формуванні системи індикаторів та розрахунку інтегрального індикатора, є найбільш застосованим на макрорівні (на рівні держави), що розкрито у Концепції економічної безпеки України [4, с. 65]. Проте інтерпретація цього підходу на рівні підприємства є абсолютно не розробленою. Адже відсутня сукупність індикаторів, а саме порогових значень показників, які характеризують діяльність

підприємства, відповідно визначеному рівню економічної безпеки.

Підсумовуючи проведений аналіз значної кількості існуючих методик оцінки економічної безпеки підприємства, вважаємо що ці підходи або достатньо складно використовувати в тому трактуванні, що запропоновано (за рахунок невизначеності інформаційної бази або не обґрунтованої перенасиченості математичного апарату), або спостерігається прямий вплив суб'єктивізму на кінцевий результат рівня економічної безпеки. Крім цього, існуючі методи потребують значного корегування з огляду на зміну умов та значні виклики і загрози серед яких функціонують сучасні підприємства після повномасштабного вторгнення росії в 2022 році.

Зазначимо, що згідно з останніми результатами експертного оцінювання Всесвітнього економічного форуму у короткостроковому періоді для України найбільш небезпечні ризики економічній безпеці безпосередньо пов'язані з широкомасштабними воєнними діями й атаками на критичну інфраструктуру (рис. 1) [7, с. 73]. При цьому вимушена міграція й дефіцит трудових ресурсів внаслідок довготривалої війни з року в рік має все більш негативні наслідки.

Наведені ризики є новими (до 2022 р.) та надзвичайно деструктивними для економічної безпеки України та підприємств, що переконує

в необхідності удосконалення методів оцінювання економічної безпеки, а також формування нових підходів до моделювання складних управлінських рішень у сфері економічної безпекології.

Отже, вважаємо за доцільне при формуванні удосконаленої методики оцінювання економічної безпеки підприємства врахувати суттєві зміни зовнішнього середовища суб'єктів господарювання.

Формування авторського методу спрямовано на:

- визначення стану захищеності підприємства, який забезпечує незалежність, стабільність, стійкість, здатність до розвитку та спроможність запобігати і підтримувати вплив зовнішніх і внутрішніх загроз в певних межах (відповідно до авторської інтерпретації сутності категорії «економічна безпека підприємства»);

- уникнення суб'єктивізму в отриманих результатах;

- встановлення чітких фіксованих меж;

- простоту і доступність методу визначення стану безпеки;

- можливість порівняння різнотермінових оцінок стану економічної безпеки одного підприємства, декількох підприємств однієї галузі, а також підприємств різних галузей.

Формування показників ідентифікації стану захисту від загроз спрямовано на забезпечення відповідності розробленого методичного підходу принципу визначення стану безпеки за умов

НАЙБІЛЬШ НЕБЕЗПЕЧНІ РИЗИКИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ			
	2023 рік	2024 рік	2025 рік
1	Гостра криза постачання товарних ресурсів	Міждержавний збройний конфлікт	Вимушена міграція
2	Міждержавний збройний конфлікт	Вимушена міграція	Атаки на критичну інфраструктуру
3	Масштабна вимушена міграція	Застосування біологічної, хімічної або ядерної зброї	Міждержавний збройний конфлікт
4	Невиконання заходів із кібербезпеки	Державний борг	Дефіцит робочої сили
5	Автоматизація та витіснення робочих місць	Інфляція	Державний борг

Рис. 1. Ранжування пріоритетності найбільш небезпечних ризиків економічній безпеці України в умовах воєнного стану

Джерело: [7]

обмеженого доступу до інформаційної бази підприємств. Відтак, вважаємо, що коефіцієнт зносу є індикатором критичного стану основних фондів; індекс зміни чисельності працівників – зменшення чисельності в результаті мобілізації, недостатнього рівня заробітної плати (зауважимо, що зменшення чисельності внаслідок модернізації виробництва не розглядається як загроза); коефіцієнт покриття – недостатнього рівня платоспроможності; індекс зміни чистого доходу від реалізації – зниження споживчого попиту на продукцію; спаду виробництва, зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції; чистий прибуток – індикатором переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних інтересів; недосконалості систем і методів управління; відсутності державного фінансування; свідомих чи несвідомих дії окремих посадових осіб органів державної влади; низької ефективності реальної системи оподаткування; недосконалості правового забезпечення діяльності підприємств; криміналізації економіки; відкритості внутрішнього ринку для імпорту.

Наступним етапом у визначенні стану безпеки підприємства є встановлення чітких фіксованих меж значень окреслених показників. Слід відзначити, що за умов досконалої конкуренції та стабільності в країні підприємство є в безпеці при наступних відповідностях показників: $ЧП > 0$ ($ЧП$ – чистий прибуток), $K_{зн} \leq 0,5$ ($K_{зн}$ – коефіцієнт зносу); $I_{чпр} \geq 1,0$ (або $< 1,0$ – при здійсненні модернізації виробництва) ($I_{чпр}$ – індекс чисельності працівників); $K_n \geq 1,5$ (K_n – коефіцієнт покриття); $I_{чд} \geq 1,0$ ($I_{чд}$ – індекс чистого доходу). Проте реалії функціонування сучасних вітчизняних підприємств відповідають умовам нестабільності та невизначеності зовнішнього середовища і застарілості матеріально-технічної та кадрової бази підприємств.

З огляду на зазначене, вважаємо за необхідне скорегувати встановлені обмеження по таких показниках як коефіцієнт зносу, індекс зміни чисельності працівників та індекс зміни чистого доходу від реалізації. Зміну встановлених меж пропонуємо здійснювати із врахуванням специфіки функціонування відповідної галузі

дослідження, що і відобразить реальні сприйнятні умови господарювання. Відносно визначення стану підприємства як безпечного вважаємо за доцільне використовувати в якості обмежуючих значень представлених показників їх середні значення по галузі ($\bar{K}_{зн}$ – середній коефіцієнт зносу, $\bar{I}_{чпр}$ – середній індекс зміни чисельності працівників, $\bar{I}_{чд}$ – середній індекс зміни чистого доходу від реалізації). Для визначення підприємства в стані критичної безпеки пропонуємо послабити встановлені межі значень показників для інтерпретації підприємства в стані безпеки на величину їх середнього лінійного відхилення ($\bar{d}_{K_{зн}}$ – середнє лінійне відхилення коефіцієнту зносу, $\bar{d}_{I_{чпр}}$ – середнє лінійне відхилення індексу чисельності працівників, $\bar{d}_{I_{чд}}$ – середнє лінійне відхилення індексу чистого доходу від реалізації) (див. рис. 2). Насамкінець підприємство є в стані небезпеки при невідповідності значень показників-індикаторів встановленим межам для стану критичної безпеки. Відтак, вважаємо за доцільне відокремити три стани підприємства в контексті безпеки: стан безпеки, критичної безпеки та небезпеки. Водночас зазначимо, що в умовах повномасштабного вторгнення росії стан економічної безпеки і критичної безпеки може розглядатись лише за умов фізичної безпеки підприємства.

Доцільно зазначити, що наведений метод оцінювання економічної безпеки підприємства базується на узагальненні ресурсно-функціонального підходу, фінансового, індикаторного та ситуаційно-об'єктного. Також відзначимо, що в основі розробленого методу є відповідність встановленим межам, що є складовою системи контролінгу. Тобто оцінювання, моніторинг, контроль та прийняття управлінських рішень, що визначає контролінг як управлінський процес, формують якісну сутність сформованого методичного підходу.

Висновки. Отже, розроблена методика оцінювання економічної безпеки підприємства в умовах воєнного стану спрямована на визначення констатування перебування підприємства в стані економічної безпеки і відповідає усім вищезазначеним вимогам: визначає стан захисту підприємства

Рис. 2. Методичний підхід оцінювання економічної безпеки підприємства

Джерело: авторська розробка

від зовнішніх та внутрішніх загроз і відображає їх вплив в певних межах; забезпечує уникнення суб'єктивізму в отриманих результатах; встановлює чіткі фіксовані межі окремого стану підприємства; визначає стан безпеки за умов обмеженого доступу до інформаційної бази; характеризуються простотою та доступністю; надає можливість порівняння різнотермінових оцінок стану економічної безпеки підприємств. Водночас неможливість оцінити рівень економічної безпеки за представленою методикою не зменшує її практичну значущість, адже як засвідчили дослідження в існуючих реаліях функціонування вітчизняних підприємств за умов обмеженого доступу до необхідної інформації та на основі вирішення багатьох проблемних аспектів в методиці за рахунок експертних оцінок отримане значення інтегрального показника безпеки не завжди відображатиме достовірну ситуацію на підприємстві.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Колісниченко П.Т. Науково-методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 16. С. 38–44.
2. Кошельок Г.В., Маликова І.П. Методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2021. Випуск 5 (32). С. 62–69.
3. Кіржецький Ю.І., Кіржецька М.С. Методичні засади оцінювання економічної безпеки підсистем реального сектору економіки. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск № 14. С. 195–201.
4. Мороз О.В., Карачина Н.П., Шиян А.А. Концепція економічної безпеки сучасного підприємства : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2011. 241 с.
5. Огренич Ю.О., Діброва В.О. Економічна безпека промислових підприємств в Україні: стан, проблеми та напрямки покращення. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2023. Випуск 15. С. 180–191.
6. Дашко І.М., Стефаник С.М. Методичний підхід до оцінки рівня фінансово-економічної безпеки промислових підприємств. *Економіка і суспільство*. 2024. Випуск 65. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4443/4380>
7. Маслій О.А., Галушка Р.М. Ієрархічний аналіз ризиків і загроз економічній безпеці України в умовах воєнного стану. *Економічний простір*. 2025. № 198. С. 69–75.
8. Гавловська Н.І., Матюх С.А., Любохинець Л.С. Оцінювання стану економічної безпеки промислового підприємства. *Development service industry management*. 2023. № 1. С. 6–12.
9. Шило Ж. Методика комплексної оцінки рівня економічної безпеки підприємства. *International*

Science Journal of Management, Economics & Finance. 2022. Випуск 1. № 4. С. 17–25.

REFERENCES:

1. Kolisnichenko P.T. (2017) Naukovo-metodychni pidkhody do otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Scientific and methodological approaches to assessing the level of economic security of an enterprise]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 16, pp. 38–44.
2. Koshelok H. and Malikova I. (2021) Metodychni pidkhody do otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Methodological approaches to assessing the level of economic security of an enterprise]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 5(32), pp. 62–69.
3. Kirzhetskyi Yu.I. and Kirzhetska M.S. (2018) Metodychni zasady otsiniuvannia ekonomichnoi bezpeky pidsystem realnoho sektoru ekonomiky [Methodological principles for assessing the economic security of subsystems of the real sector of the economy]. *Ekononika i suspil'stvo*, vol. 14, pp. 195–201.
4. Moroz O.V., Karachyna N.P. and Shiyani A.A. (2011) *Kontseptsii ekonomichnoi bezpeky suchasnoho pidpriemstva* [The concept of economic security of a modern enterprise]. Vinnytsia: VNTU, 241 p. (in Ukrainian).
5. Ohrenych Yu.O. and Dibrova V.O. (2023) Ekonomichna bezpeka promyslovykh pidpriemstv v Ukraini: stan, problemy ta napriamky pokraschennia [Economic security of industrial enterprises in Ukraine: status, problems and areas for improvement]. *Tavrijs'kyi naukovyj visnyk. Seriya: Ekonomika*, vol. 15, pp. 180–191.
6. Dashko I. M. and Stefanyk S.M. (2024) Metodychnyj pidkhid do otsinky rivnia finansovo-ekonomichnoi bezpeky promyslovykh pidpriemstv [Methodological approach to assessing the level of financial and economic security of industrial enterprises]. *Ekononika i suspil'stvo*, vol. 65, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4443/4380> (Accessed 29 March 2024).
7. Maslii O.A. and Galushka R.M. (2025) Iierarkhichnyj analiz ryzykiv i zahroz ekonomichnij bezpetsi Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Hierarchical analysis of risks and threats to the economic security of Ukraine under martial law]. *Ekononichnyj prostir*, vol. 198, pp. 69–75.
8. Havlovska N.I., Matiukh S.A. and Liubokhynets L.S. (2023) Otsiniuvannia stanu ekonomichnoi bezpeky promyslovoho pidpriemstva [Assessment of the state of economic security of an industrial enterprise]. *Development service industry management*, vol. 1, pp. 6–12.
9. Shilo Zh. (2022) Metodyka kompleksnoi otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Methodology for comprehensive assessment of the level of economic security of an enterprise]. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*, vol. 1, no. 4, pp. 17–25.